

УДК 342.56(477)

Ю.В. КАЛАШНИК, Запорізький національний університет

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОЯВ НЕПОВАГИ ДО СУДУ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Ключові слова: зарубіжний досвід, адміністративна відповідальність, неповага до суду, судові засідання, розпорядження головуючого, встановлені правила, злісне ухилення, явна зневага, запозичення

Повага до суду є важливим елементом загальної правової культури, гарантією своєчасного розгляду та вирішення справ різних категорій у суді. Адміністративно-деліктне законодавство України знаходиться в процесі реформування, тому дуже важливим є дослідження найкращого зарубіжного досвіду у відповідній сфері правового регулювання з метою запозичення його апробованих позитивних елементів для України. Безумовно, питання про запозичення зарубіжного досвіду юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду повинно вирішуватись із врахуванням українських реалій, досягнень національної юридичної науки та практики.

Зарубіжний досвід постійно оновлюється, вдосконалюється, тому його дослідження з метою виокремлення позитивних елементів та визначення шляхів їх запозичення для України є актуальним і має як теоретичне, так і практичне значення.

Серед вчених, які досліджували питання адміністративної відповідальності треба відзначити таких: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурку, Д.М. Бахраха, В.М. Бевзенка, В.В. Галунька, І.П. Голосніченка, Г.В. Джагупова, П.В. Діхтєвського, Є.В. Додіна, В.В. Доненка, Р.А. Калюжного, Л.В. Ковалюк, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, В.І. Курила, Р.С. Мельника, О.І. Миколенка, С.В. Петкова, С.Г. Стеценка, Ю.А. Тихомиро-

ва, М.М. Тищенко, Н.В. Хорошак, Ю.С. Шемшученка, В.К. Шкарупу, Х.П. Ярмакі та інших.

Із останніх досліджень вітчизняного та зарубіжного досвіду адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду варто виділити роботи А.В. Галахової [1], І.Я. Русенко [2] та В.В. Гречишникової [3]. Однак, сучасний зарубіжний досвід адміністративного затримання ще недостатньо проаналізований науковцями, тому тема цієї статті є актуальною для дослідження.

Метою публікації є дослідження позитивного зарубіжного досвіду юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та визначення шляхів його запозичення для України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: дослідити ступень наукової розробки даної теми; проаналізувати позитивний зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду; визначити, який позитивний зарубіжний досвід у даній сфері суспільних відносин може бути запозичений для України та сформулювати пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства. Предметом статті є зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду.

Питання правової регламентації та процедури юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду має глибокі історичні коріння. Так, як зазначає А.В. Галахова, кримінально-правові заходи захисту правосуддя використовувалися та використовуються у всіх державах. Один із самих відомих випадків покарання злочинної неповаги до суду в історії Англії наводить Р. Уолкер: «Відбулося це у 1631 р. у Солсбері, коли дехто Брикбат сказав головному судді Річардсону, що той судить надто суворо, після чого проти нього був негайно складений обвинувачувальний акт, а потім обвинуваченому відрубали руку та прикріпили її до шибениці, на якій його і повісили відразу ж у присутності суду» [1].

У цьому ж контексті не можна не погодитись із І.Я. Русенко, яка зазначає, що в Україні, де за прояв неповаги до суду передбачена адміністративна відповідальність, існує досить м'які форми покарання, на відміну, від

держав англосаксонської системи права, в яких, як правило, передбачено кримінальну відповідальність за неповагу до суду. До того ж, важливим засобом зміцнення авторитету судів та суддів є судове переслідування за неповагу до суду. Воно трактується досить широко. Будь-яке втручання у відправлення правосуддя: передчасні публікації у пресі, переговори з присяжними, тиск на сторони та свідків, недозволена поведінка у суді, непідкорення наказу суду – усе це може вважатися неповагою до суду. Адже у державах англосаксонської правової системи авторитетність судового процесу підтримується багатовіковою традицією громадської поваги до суду як важливої державної інституції. Британський закон про неповагу до суду 1981 р. запровадив правило «строкої відповідальності», згідно з яким особа відповідає за втручання у відправлення правосуддя, незалежно від того, переслідувала вона ціль такого втручання чи ні. Відповідно до глави 21, розділу 18 Зводу законів США, що є федеральним законом, суд карає штрафом або арештом на свій розгляд за прояв неповаги до суду [2; 4; 5, с.15].

Сувору відповідальність за прояв неповаги до суду в країнах англосаксонської правової родини є цілком зрозумілою, виходячи із того, що в зазначених країнах справжнім творцем права є саме суд, і в часи формування прецедентного права, період діяльності Королівських судів на місцях судді асоціювалися із вищою монархічною владою. Тому прояви неповаги до суду зустрічалися вкрай рідко.

У значній кількості зарубіжних країн, зокрема, і Європейського Союзу, адміністративно-деліктне законодавство фактично відсутнє, немає поділу на правопорушення та злочини, тому відповідальність за прояв неповаги до суду, зокрема, передбачена кримінальним законодавством [6, с.145–167].

Як справедливо зазначає В. Дудін, в законодавстві практично кожної держави можна знайти норми щодо забезпечення незалежності правосуддя і заборони прояву «неповаги до суду». Проте саме визначення форм такої неповаги у будь-якому випадку має своє значення і охоплює великий спектр дій та вчинків як учасників процесу, так і сторонніх осіб,

які заважають судді вести процес або правосуддю в цілому. Неповагою до суду може бути некоректна поведінка присутніх у залі, образливі висловлювання на адресу суду, непідкорення суду і зневажливе ставлення до зауважень суду. В деяких країнах в цей перелік включають передчасні публікації у пресі, обговорення судових процесів і фактично будь-які критичні зауваження на адресу суддів. В цілому романо-германське право позитивно сприймає зважену і аргументовану критику суддів. Більше всього «займаються авторитетом суду» у державах англосаксонської традиційного права. Хоча й тут поступово відмовляються від «надмірного» захисту суддів [7].

У цілому ряді зарубіжних країн передбачена юридична відповідальність не тільки за неповагу до суду, але і за критику суддів. Так, заборона на критику суддів встановлена у деяких мусульманських державах. Наприклад, де діють закони шариату, в першу чергу – в Саудівській Аравії (там в принципі не існує конституції та інших світських законів). За нормами мусульманського права критика судді може бути прирівняна до богохульства, оскільки суддя вважається, по суті, тлумачем релігійних норм. Богохульство у свою чергу відноситься до категорії злочинів перед богом (хадуд або Хадда) разом із крадіжками, вживанням алкоголю або подружньою зрадою. Покаранням за богохульство можуть служити тілесні покарання (до 100 ударів батогами) або ж смертна кара.

У системах світського права критика суду жорстко обмежена в Сінгапурі. У цій крихітній азіатській державі існує відповідальність за образу суду (*scandalizing the court*), а для кваліфікації існують два критерії: ознака дійсного ризику (*real risk*) і ознака «визначеної тенденції» (*inherent tendency*). У першому випадку заявник скарги повинен довести, що слова або дії відповідача створюють реальний ризик відправленню правосуддя. У другому ж випадку необхідно підтвердити, що критика суду має за собою намір створити у середньостатистичного одержувача інформації уявлення про несправедливість судової системи в цілому. Якщо перша ознака широко відома в країнах загального права, то друга – скоріше

місцева специфіка (використовується також в Малайзії).

Критерій «визначеної тенденції» застосовується на практиці набагато частіше, тому що через невеликі розміри Сінгапуру його судова система вважається особливо вразливою перед критикою. Однак, покарання за образу суду в Сінгапурі не надто суворі. Найбільший штраф була змушена виплатити у 2008 р. газета The Wall Street Journal у розмірі \$ 16500. Тоді видання опублікувало дві редакторські колонки, в яких журналісти заявили про підконтрольність судів прем'єр-міністру Сінгапуру і правлячої партії. Суддя, який слухав цю справу, ухвалив, що «подібні інсинуації підривають суспільну довіру до юстиції» і є неприпустимими [8].

Окремо слід розглянути питання юридичної відповідальності за прямих неповаги до суду у США та Великобританії.

Завдяки першій поправці до Конституції США, що гарантує свободу слова і преси, в США негативні думки про судову систему практично не переслідуються. Загальне правило полягає в тому, що публікація може бути розглянута як випадок неповаги до суду лише в тому випадку, коли вона «являє найвищий ступінь небезпеки для правосуддя». Перша поправка захищає чимало суперечливих дій, на зразок, неонацистських маршів або публічного спалювання національного прапора, але, тим не менш, неможливо заперечувати, що довіра громадян до судів в США вкрай висока.

У Великобританії законодавство про критику судів стало головною темою в юридичному співтоваристві. У британському праві норма про образу суддів існує з XVIII століття, але сьогодні вважається правовим реліктом. Останній раз її застосовували в 1932 р., коли містечкова газета була оштрафована на 100 фунтів за фразу «зухвалий малий з кінської гривой» по відношенню до судді (кінська грива – натяк на традиційну суддівську перуку).

Юристи всіх рангів наразі розмірковують, чи не настав час формально позбавитися закону, про існування якого всі встигли позабути. Застосовуватися на британських островах він практично перестав ще в XIX ст., але був

потрібен для зміцнення авторитету судів в колоніях. У Гонконгу ще недавно була затребувана така форма обвинувачення в образі судді як вульгарна або хамська образа судді (scurrilous abuse), застаріла в Англії, де для таких випадків є закони про дифамацію і наклепи. У 1998 р., вже після передачі суверенітету Китаю, у місті пройшов гучний процес за участю популярної газети The Oriental Daily News, яка в одній зі статей назвала британських суддів Гонконгу «білими свинями» і «лайном від світу юриспруденції». Видання було оштрафовано на \$ 650000, а автор тексту засуджений до чотирьох місяців в'язниці.

На даний час у Великобританії стримуючим механізмом для критики суддів є закон про неповагу до суду (The Contempt of Court Act), остання версія якого була прийнята у 1981 р. Згідно із його положеннями (п.2.2), пресі та іншим коментаторам забороняється робити висловлювання про судовий розгляд sub judice, тобто коли процес знаходиться в активній стадії. Позначений у законі період починає відраховуватися з призначення запобіжного заходу, пред'явлення обвинувачення або появи повістки до суду. Зрозуміло, що під заборону потрапляють тільки висловлювання, які можуть «серйозно нашкодити відправленню правосуддя» [8].

Ряд юрисдикцій англосаксонської моделі сповідують принцип, згідно із яким професійна підготовка судді забезпечує йому захист від сторонньої критики, тобто апіорі вважається, що його рішення і поведінка є справедливими та об'єктивними, і ніхто в здоровому глузді їх критикувати не буде. Однак такою якістю не володіють присяжні засідателі, тому справи за їх участю охороняються законом про неповагу до суду в частині критики процесу. Прецеденти існують, наприклад, в тій же Англії (Vine Products проти Маккензі). Схожий принцип ставлення до професіоналізму поширений в тих країнах з континентальним правом, де переважна більшість справ розглядається суддею одноособово.

Таким чином, в англосаксонській правовій моделі критика суду розглядається в контексті більш широкої доктрини неповаги до суду. У системах континентального ж права анало-

гічні дії частіше регулюються законодавством про свободу слова. У Цивільному кодексі Франції, наприклад, є стаття, яка забороняє публікації, які можуть порушити принцип презумпції невинуватості. Однак в цілому, романо-германське право позитивно сприймає зважену та аргументовану критику представників правосуддя. І науковці, і громадськість підтримують думку про те, що в демократичній державі повинне існувати право на критику влади, у тому числі, і судової [8].

Про суворість юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду в США свідчить один із останніх фактів. Американський адвокат Роберт Піплс (Robert Peoples) засуджений до тюремного ув'язнення строком на чотири місяці за нецензурну лайку на адресу федерального судді Кемерон Макгоуан Каррі (Cameron McGowan Currie), яка відхилила його позов, де він представляв сам себе, повідомляє *The National Law Journal* [9].

Достатньо суворою є юридична відповідальність за неповагу до суду у Російській Федерації. Так, ст.297 Кримінального кодексу Російської Федерації передбачена відповідальність за неповагу до суду, яка проявляється в образі учасників судового розгляду, тобто осіб, які приймають участь у кримінальному процесі. До таких осіб відносяться учасники як з боку обвинувачення (прокурор, слідчий, керівник слідчого органу, співробітник органів дізнання, потерпілий, приватний обвинувачувач, цивільний позивач, представник потерпілого, цивільного позивача та приватного обвинувачувача) так і з боку захисту (підсудний, захисник, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача).

Законом передбачена відповідальність за скоєння злочину, передбаченого ч.1 ст.297 КК РФ – штраф у розмірі до вісімдесяти тисяч рублів або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до шести місяців, або обов'язкові роботи на строк від ста вісімдесяти до двохсот сорока годин, або арешт на строк від двох до чотирьох місяців.

Другою частиною вказаної статті Кримінального кодексу Російської Федерації передбачена відповідальність за те ж діяння, що виразилося в образі судді, присяжного засідателя

або іншої особи, яка бере участь у здійсненні правосуддя.

Санкція ч.2 ст.297 КК РФ передбачає покарання у вигляді штрафу в розмірі до двохсот тисяч рублів або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період до вісімнадцяти місяців, або виправні роботи на строк від одного року до двох років, або арештом на строк від чотирьох до шести місяців.

Розслідування вказаних злочинів у відповідності до вимог ст.151 КПК РФ проводиться у формі дізнання дізнавачами органів служби судових приставів. По закінченню розслідування та затвердженню обвинувачувального акту прокурором, кримінальні справи направляються у відповідності з вимогами ст.31 КПК РФ за підсудністю для розгляду в обласний суд.

Статистичні показники за 9 місяців 2009 р. свідчили про збільшення кількості вказаних злочинів. У 2009 р. Управлінням федеральної служби судових приставів РФ тільки по Калужській області порушено 15 кримінальних справ даної категорії (за аналогічний період 2008 р. – 7), з яких до суду направлені 8 кримінальних справ (у 2008 р. – 6) [10].

Такими чином, очевидним є достатньо суворий підхід російських законодавців до питання юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду, не дивлячись на те, що Росія належить до родини континентального права. Такий жорсткий підхід до правопорушників у даній сфері суспільних відносин можна пояснити російськими традиціями верховенства центральної державної влади, до якої відноситься і судова гілка, яка уособлює на місцях потужну федеральну (в контексті історичної правосвідомості – «імперську») владу.

У порівнянні із іншими державами, в Україні встановлено достатньо «м'яку» відповідальність за прояв неповаги до суду. Так, згідно із частиною першою ст.185-3 КУпАП неповага до суду, що виразилась у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в невідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді пра-

вил, тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Частина друга ст.185-3 КУпАП встановлює, що злісне ухилення експерта, перекладача від явки в суд тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [11].

Із тексту ст.185-3 КУпАП ми одразу бачимо суттєву проблему – фактично неможливо притягнути до адміністративної відповідальності правопорушника за злісне ухилення від явки в суд, тому що вказана стаття КУпАП передбачає відповідальність за злісне ухилення від явки в суд тільки свідка, потерпілого, позивача та відповідача. Крім того, закон не встановлює відповідальності за злісне ухилення від явки в суд законного представника, захисника та спеціаліста.

Так само незрозуміло із тексту ст.185-3 КУпАП – де може відбуватися прояв неповаги до суду – тільки у залі судового засідання або в приміщенні суду, або на його території, включаючи прилеглу територію паркувальних майданчиків тощо.

Питання виникають і у зв'язку із застосуванням санкцій за прояв неповаги до суду. За чинним КУпАП це може бути лише штраф, хоча відносно недавно судді могли застосовувати до правопорушників і адміністративний арешт, що з одного боку стимулювало потенційних правопорушників дотримуватися встановлених правил у суді, а з другого – створювало умови для зловживання владою окремими судьями, коли за невдоволення рішенням суду і словесний прояв негативних емоцій особа могла отримати стягнення у вигляді адміністративного арешту до п'ятнадцяти діб. В сучасних умовах ситуація ускладнюється значним соціальним розшаруванням українського суспільства. Для однієї категорії громадян встановлена сума штрафу не є стимулом для правомірної поведінки, а щодо певних категорій громадян (наприклад, безпритульних) адміністративне стягнення у вигляді штрафу фактично неможливо виконати.

Проблемним з точки зору теорії та практики є оціночний (юридично-невизначений) характер такого виду прояву неповаги до суду як вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну

зневагу до суду або встановлених у суді правил. Що означає словосполучення «явна зневага», які дії підпадають під це визначення – вирішує сам суддя, виходячи із суб'єктивної позиції.

Таким чином, очевидно є потреба запозичення позитивного зарубіжного досвіду в частині посилення юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду, чіткого визначення суб'єктів даного правопорушення та форм прояву неповаги до суду. Особливо важливим вбачається питання доповнення санкції ст.185-3 КУпАП альтернативними стягненнями у вигляді громадських робіт та адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб. На увагу заслуговує і практична пропозиція В.В. Гречишникової щодо доповнення Глави 15 КУпАП статтею «Образ судді, народного засідателя, присяжного», яку необхідно викласти у наступній редакції: «Образ судді, народного засідателя, присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя – тягне ...» [3, с.16]. Проте, більш доцільним вбачається доповнення такою статтею Кримінального кодексу України, по аналогії із вищезазначеним досвідом Російської Федерації.

Підсумовуючи вищевикладене, можна дійти висновку, що зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду постійно оновлюється та збагачується, тому дослідження даної тематики завжди є актуальним та перспективним, враховуючи намагання України відповідати світовим та європейським стандартам у сфері дотримання прав і свобод людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Преступления против правосудия / под ред. Галаховой А. В. – М. : НОРМА, 2005. – 416 с.
2. Русенко І. Я. Проблеми практичного застосування юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду / І. Я. Русенко // Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих науковців: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Тернопіль, 2012 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=1164.

3. Гречишникова В. В. Адміністративна відповідальності за правопорушення, що посягають на встановлений порядок здійснення правосуддя в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В. В. Гречишникова ; Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2011. – 20 с.

4. Василевич М.В. Удосконалення правового забезпечення гарантій незалежності судової влади в Україні / М.В. Василевич // Науковий вісник КНУВС. – 2010. – № 1.

5. Шишкін В. І. Судові системи країн світу : навч. посіб. : у 3 кн. Кн. 1. / Шишкін В. І. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 336 с.

6. Адміністративне деліктне законодавство: Зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / автор-упорядник О. А. Банчук. – К. : Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.

7. Дудин В. «Критический» предел. Запрет критики суда существует в демократических странах, но уже не является абсолютным / В. Дудин // Юридическая практика. – 16.10.2012. – № 42 (773).

8. Як карають за критику суддів в різних країнах світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr-pravo.at.ua/news/jak_karajut_za_kritiku_suddiv_v_riznikh_krajnakh_svitu/2012-09-05-198.

9. Адвокат в США получил четыре месяца тюрьмы за нецензурное оскорбление судьи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.ru/interpravo/news/view/77150>.

10. Уголовная ответственность за неуважение к суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prokuror.kaluga.ru/prok/ugolovnoe/UGOLOVNAYA_OTVETSTVENNOST_ZA_NEUVAZHENE_K_SUDU/.

11. Кодекс Украины об административных правонарушениях. – Х. : Одиссей, 2012. – 272 с.

Калашиник Ю. В. Зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та шляхи його запозичення для України / Ю. В. Калашиник // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 428–433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12kvyzdu.pdf>

Досліджено сучасний зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду. Проаналізовано досвід таких країн як США, Росія, країн Європейського Союзу та деяких країн Сходу. Проведено порівняльний аналіз законодавства і юридичної практики зарубіжних країн та України у даній сфері суспільних відносин. Виділено позитивний зарубіжний досвід юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду та визначено шляхи його запозичення для України.

***

Калашиник Ю.В. Зарубежный опыт юридической ответственности за проявление неуважения к суду и пути его заимствования для Украины

Исследован современный зарубежный опыт юридической ответственности за проявление неуважения к суду. Проанализирован опыт таких стран как США, Россия, стран Европейского Союза и некоторых стран Востока. Проведен сравнительный анализ законодательства, юридической практики зарубежных стран и Украины в данной сфере общественных отношений. Выделен позитивный зарубежный опыт юридической ответственности за проявление неуважения к суду и определены пути его заимствования для Украины.

***

Kalashnyk Y.V. Foreign Experience of the Administrative Responsibility for Display of Disrespect to Court and the Ways of Borrowing in Ukraine

In the scientific publication the modern foreign experience of the administrative responsibility for display of disrespect to court is investigated. The experience of such countries as USA, Russia, countries of the European Union and some countries of East is analyzed. The comparative analysis of the legislation, legal practice of foreign countries and Ukraine in the given sphere of the public relations is made. The positive foreign experience of the administrative responsibility for display of disrespect to court is allocated and the ways of his borrowing for Ukraine are defined.